

Željko RUTOVIĆ*

ISTORIJAT RAZVOJA ŠTAMPE I MEDIJSKE POLITIKE U CRNOJ GORI

ABSTRACT: *This paper attempts, through the theoretical prism, to emphasize the process of building media pluralism in Montenegro, mostly from the perspective of public policy, legislation and institutional framework in the past two decades. Since the second half of the 90s of the twentieth century, there has been a trend towards the establishment of new media entities, predominantly focused to the political sphere. The emergence of several media players on the media scene, often with clear conflict between political and programmatic positions, the turbulent political events, learning media professionalism and ethics, on the other hand, in the context of the European legal framework, required the implementation of high standards of respect for freedom of expression and the necessity of self-regulatory principles.*

KEY WORDS: *Montenegro, the media, and the media, media history, legislation.*

1. Uvod - istorijski presjek nastanka i razvoja medija

Medijem¹ se označava sredstvo komunikacije koje obezbjeđuje širenje poruka od pošiljaoca do primaoca. Medij, dakle ima funkciju posrednika, prenosioca poruka i informacija. Za Maršala Meklauna „medij je poruka, jer

* Autor je direktor Direktorata za medije Ministarstva kulture Crne Gore i doktorand na Filozofskom fakultetu UCG.

¹ Termin medij izveden je od latinske riječi *medijum* koja ima nekoliko značenja: 1. ono što se nalazi u sredini ili što predstavlja sredinu – srednji put. 2. sredina, posrednik, ono kroz šta se dejstvo prenosi – M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980, str. 545. Mediji, prema N. Čomskom, imaju presudnu ulogu i u sistemu indoktrinacije, zajedno sa obrazovnim ustanovama, fakultetima i sl., počevši od najranijih dana, od samog obdaništa - Vesna Zuber, *De/monopolizacija medija u R. Srpskoj*, Besjeda, B. Luka, 2005, str. 7.

način na koji nešto saopštavamo određuje značenje onoga što saopštavamo“ (M. Tadić, 2002:160). Masovni mediji se takođe definišu i kao masovna komunikacija, a njenu definiciju dao je Michael Kunczik: “*Pod masovnom komunikacijom razumijevaju se svi komunikacijski oblici kod kojih se informacije javno prenose tehničkim distribucijskim sredstvima (medijima) ...*”.² Masovni mediji su tehnička sredstva sa velikim mogućnostima širenja poruka ogromnom broju primalaca i igraju veoma važnu ulogu u procesima političkog komuniciranja. Oni su najvažniji posrednik između javnosti i političkih subjekata, iako postoje i drugi posrednici, mediji su nesumnjivo najsveobuhvatniji. Usmeni mediji, usmeni vid komunikacije, je nastao još od davnina. To su u početku bili neartikulirani zvuci kojima se upozoravalo na opasnost od divljih životinja, susjednih plemena, prirodne nepogode i slično. Kasnije se komunikacija razvijala preko simbola bez kojih se smatra da ne bi moglo doći do nastanka novih oblika komunikacije. Pronalaskom prvog pisma, prelazi se sa usmenog na pisanu komunikaciju. U različitim razdobljima ljudi su tražili najodgovarajuće sredstvo za pisanje i iznošenje svojih ideja. Egipćani su kao materijal na kojem bi mogli da ostavljaju i sačuvaju svoja izlaganja koristili materijal koji se dobijao od biljke papirus. U Grčkoj i Rimu su se upotrebljavale drvene ploče premazane voskom. Kao veoma rasprostranjen materijal pominje se i pergament, koji se koristio sve do šesnaestog vijeka. Smatra se da je hartija nastala u Kini u sto petoj godini nove ere. Tek u osmom vijeku Arapi šire i usavršavaju ovu tehniku pravljenja hartije, da bi na prostorima Evrope dospjela nakon dva vijeka. Sa ovom metodom javljaju se i prve novine u VII vijeku u Pekingu. Novine s dvora dinastije Tang, ali nijesu izlazile redovno. Dinastija Sung (960-1279) pretvara ih u redovno izdanje pod nazivom Di Bao (Izveštaj iz palate).³ U Evropi, nije tako brzo kao u Kini, došlo do pojave štampe, ali postoje primjeri novinarstva *ante litteram*. Ono se javlja u Rimu, koje je za razliku od Grčke koja je praktikovala usmeno prenošenje, počela sa izdavanjem *acta diurna*. To su bile novine koje su označavala aktuelne vijesti u Rimskom carstvu.⁴ U vrijeme Julija Cezara, pokrećući se i javne novine, *Acta diurna* (dnevni izvještaj) 59. godine p.n.e. Objavljivale su u početku vijesti i odluke sa sjednica Senata, a potom ratne izvještaje ili govore vodećih političara, dobijajući vremenom i širi društveni karakter, jer su „umnožavane i distribuirane po kućama uglednih građana“ (A. Sturminger, 1960:82). Naravno, sa gledišta današnjih tiraža one su imale karakter grupnog komuniciranja, kako ističe Z Jevtović: “...*ali pošto medijsku pojavu treba proučavati u koordinatama vremena u kojem je nastala,*

² Stjepan Malović, *Osnovi novinarstva*, Golden marketing, Zagreb, 2004, str. 11

³ Više u: *Stari svet* (1984), Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 294-298; orig: „The Ancient World“ (1979), General Editor: Esmond Wright, The Hamlyn Publishing Group Limited;

⁴ Đovani Gocini, *Istorija novinarstva*, Clio, Beograd, 2001, str. 26.

možemo konstatovati da je značaj ovog medija za dalje konstituisanje javnog mnjenja izuzetan“. (2003:53)

Pojava štamparije u Evropi vezuje se za Johana Gutenberga, koji je porijeklom iz Majnca. Godine 1455. izašlo je prvo izdanje Biblije na latinskom jeziku koje se sastojalo iz dva toma.⁵ Važnost medija koju oni danas imaju u brzini prenosa informacija je neosporna, naročito ako se uporedi sa informisanošću u proteklim vijekovima. Tako je vijest o smrti cara Svetog rimskog carstva Fridriha Barbarose u 12. vijeku je putovala od Male Azije do Njemačke 4 mjeseca, a kada je počinjao razvoj štampe u Americi (Boston, 1704), vijesti su objavljivane “tek” sa dva mjeseca zakašnjenja, dok su prve ruske novine (Vjedomosti, 1702.) u vrijeme Petra Velikog imale tiraž od cijelih 300 primjeraka⁶ a “preko 2000 britanskih i američkih vojnika poginulo je 1815. godine u međusobnom ratu kod Nju Orleansa, jer je vijest o potpisanom primirju u Briselu do njih putovala 16 dana”⁷ Zemljotres u Lisabonu 1755. je dramatičan primjer kako je razvoj sredstava komunikacija izmijenio način i brzinu širenja vijesti. O ovom zemljotresu u kojem je stradalo preko 60 000 ljudi i koji se smatra jednim od najačih do sada poznatih u dosadašnjoj istoriji, trebalo je nakoliko mjeseci da se vijesti o njemu rašire po Evropi i dopru do američkih kolonija. Kada su vijesti najzad stigle u luke Bostona i Njujorka, tadašnja štampa ih je samo usputno i kratko spomenula. Da se kojim slučajem nešto slično danas dogodi, vijesti bi bile poslate gotovo brzinom svjetlosti i za nekoliko minuta događaj bi bio praćen na radiju i televiziji. Video snimci počeli bi da se emituju na TV, uz brojne glasine i promjenljivi broj žrtava.⁸

2. Razvoj štampe i medija na prostoru Crne Gore

Još od vremena monarhija, na dvorovima se počela kreirati reprezentivna javnost i razdvajati privatana i javna sfera u specifičnom, modernom smislu.⁹ Tako su vremenom ozakonjene promjene na globalnom nivou i iznjedrile podijeljenost na sferu javnog i privatnog i odnosa građanske javnosti i nosioca javnih funkcija.¹⁰

Pojava štamparije u srednjevjekovnoj Crnoj Gori, predstavlja svojevrstan kulturni fenomen. Vladar Crne Gore Đurđe Crnojević 1493. Godine

⁵ Gocini, *isto* str. 23.

⁶ Grupa autora, *Amnezija javnosti – od propagande do terorizma*, Grafo komerc, Beograd, 2004, str. 10.

⁷ Zoran Jevtović, *Javno mnjenje i politika*, ALU, Beograd, 2003, str. 311.

⁸ Više u: Radenko Ščekić, „*Politika i mediji – u svjetlu medijskih koncentracija*“, Medijski dijalozi, 2011.

⁹ Jirgen Habermas, *Javno mnjenje*, Kultura, Beograd 1969, str. 19.

¹⁰ Asad Nuhanović, *Fenomen javnosti*, Promocult, Sarajevo 1998, str. 181.

kupuje u Veneciji štamparsku presu sa pokretnim slovima i počinje da štampa bogoslužbene knjige. Prva knjiga koja je iz ove štamparije izašla januara 1494. Jeste "Oktoih prvoglasnik". Početak žurnalistike u Crnoj Gori je 23. januar 1871. godine, kada se pojavio prvi broj lista za književnost i politiku "Crnogorac". Za crnogorsku žurnalistiku poseban značaj ima dakle list "Crnogorac", koji je nakon zabrane rasturanja na susjednim teritorijama Austrije i Turske 1893. od aprila iste godine počeo da izlazi pod nazivom "Glas Crnogorca".¹¹ Da bi od 1895, kao zvanični organ crnogorske vlade počeo stalno da izlazi na Cetinju do kraja 1915. godine. Tada počinje da se štampa u Neiju kod Pariza, a poslednji brojevi nastaju u Rimu, kao organ crnogorske izbjegličke vlade. Izlazio je bez prestanka 51 godinu, a sa njim i datak *Službena djela* na prvoj strani. Tu su objavljivani zakoni, uredbе, proglasi vlade i drugi službeni materijali. Književni časopisi, kao i istorija crnogorske periodike počinju sa izdanjem „Grlice“ 1834. U Nikšiću počinju da izlaze ustanički listovi „Nevesinje“ 1898-1899 i „Onogošt“ 1899 i 1990. Nedjeljnik „Nevesinje“ je zbog cenzure koju mu je nametnula austrijska štampa promjenio ime u „Onogošt“ i tako izlazio do početka XIX vijeka.

Knjaževina Crna Gora je uporedo sa prvim pisanim Ustavom za Knjaževinu Crnu Goru dobila 1905. i Zakon o štampi, mada je imala samo jedan, zvanični list, "Glas Crnogorca", Knjaz Nikola proglasio Ustav za Knjaževinu Crnu Goru na Nikoljdan (19. decembra 1905), ističući: "Uvidio sam potrebu da zemlji dam i Zakon o štampi, taj sam zakon potpisao 1. decembra, ove godine, a stupiće u život 1. februara iduće 1906. godine". Namjera knjaza Nikole da donese zakon o štampi objavljena je, ranije, jula 1905. godine, u tadašnjem zvaničnom glasilu, "Glasu Crnogorca", u broju 29, od 23. jula 1905. godine, u tekstu čiji je predmet „istorijski tok razvoja crnogorskog života“: „prijatna“ vijest da je „NJ. Visočanstvo“ naredio da se napiše Zakon o štampi“. Izradu projekta Ustava knjaz Nikola povjerio je pravniku Stevanu Ćurčiću, iz Beograda. U crnogorskom Ustavu utvđuje se da je „Štampa u Crnoj Gori slobodna“ i da se „ne može ustanoviti cenzura“ (čl. 210). Istovremeno u Zakonu o štampi Crne Gore, u čl. 8 precizno je utvrđeno da rasturanje novina vlast može zabraniti samo „ako sadrže: uvredu Kralja i Kraljevskog doma ili uvredu stranih vladalaca ili poziv građana da ustaju na oružje“ i da o zabrani konačno odlučuje sud. U roku od pet dana po objavljivanju publikacije i državne i privatne štamparije bile su obavezne da preko policijskih vlasti predaju Državnoj biblioteci po tri primjerka od svake stampane stvari. Neizvršavanje ove obaveze povlačilo je kaznu od 100 do 300 kruna ili zatvorom od 10 do 30 dana za svaki primjerak. Uprkos činjenici da je Zakon o štampi prvi zakon koji je proistekao iz tek usvojenog Ustava i da je Knjaz Nikola posebno naglašavao prosvjetiteljsku ulogu slobodne štampe, te da je

¹¹ Velizar Sredanović, *Javnost i mediji u Crnoj Gori*, Obod, Cetinje, 2007. str. 61.

ta sloboda bila zagarantovana po evropskim standardima, u vrijeme donošenja tog zakona, osim zvaničnog lista "Glas Crnogorca", u Crnoj Gori nije postojalo ni jedno značajnije glasilo, niti su postojale pretpostavke da se formira javno mnjenje koje bi uticalo na vršenje vlasti. Više od 90 odsto stanovništva bilo je nepismeno u smislu znanja o demokratiji, pa je Simo Popović – pjesnik i novinar, neko vrijeme sekretar knjaza Nikole, ministar prosvjete i član Državnog savjeta – konstatovao 1905. godine da u Crnoj Gori „*od hiljadu jedan zna šta je Ustav*“ (Memoari). A mitropolit Mitrofan Ban u jednom pismu iz 1907, kaže da sa donošenjem Ustava „*nestalo je stare Crne Gore*“. Pored službenog glasila Vlade, lista "Glas Crnogorca", već u prvim mjesecima po donošenju Ustava, počela su izlaziti još tri lista: "Ustavnost", u Cetinju, "Narodna misao", u Nikšiću, "Slobodna riječ", u Podgorici. Posljednja dva su bila kritički usmjerena prema vlasti.

Od vremenu kraljevine Crne Gore, putem štampanih medija su se iskazivali politički stavovi i diskutovalo o aktuelnim društvenim pitanjima.¹² Nastajanje više glasila pozitivan je rezultat Ustava, njegove garancije slobode štampe. Godine 1909. počeo je izlaziti "Cetinjski vjesnik". Izlazio je do 1915. Dva lista su počela izlaziti 1914. To su "Dnevne novosti" i "Dnevni list".¹³ Nakon Prvog svjetskog rata na Cetinju izlazi dnevni list „Novo doba“, koji se kratko izdavao. U tom periodu izlazili su brojni stranački listovi: "Glas naroda" u Nikšiću, "Crnogorac" u Podgorici i mnogi drugi. Ovi listovi se gase sa Šestojanuarskom diktaturom 1929., osim nikšićke „Slobodne misli“, koja je „nadživjela diktaturu, ali ne i početak Drugog svjetskog rata 1941. godine“. Tiraž novina u međuratnim periodima u Crnoj Gori bio je mali, pa je „Slobodna riječ“ iz Nikšića sa tri hiljade primjeraka značila veoma mnogo. „Četrnaest crnogorskih novina do Prvog svjetskog rata i još 25 naslova do Drugog svjetskog rata, osim „Glasa Crnogorca (izlazio 51 godinu) nijesu bili dugog kontinuiteta“. U međuratnom periodu kada su bile popularne stranačke i partijske novine, trinaest novina se nije uspjelo održati ni godinu dana.¹⁴

Nezavijenost medijskog prostora (samo jedan dnevni list i državna televizija) karakterisao je posleratno socijalističko društvo republike. Jedini dnevni list koji je izlazio u Crnoj Gori sve do kraja 90-tih godina XX vijeka je "Pobjeda". Kako ističe Sredanović (str. 96): *Pobjeda* je decenijama predstavljala list Socijalističkog saveza radnog naroda Crne Gore (SSRN CG). Kao informativnog-političko glasilo počinje da izlazi u tek oslobođenom Nikšiću, 24. oktobra 1944. godine. Izlazila je nedjeljno. Od juna 1954. "Pobjeda" izlazi u Titogradu, odnosno Podgorici. Prosječan dnevni tiraž "Pobje-

¹² Dušan Vuksan, *Pregled štampe u Crnoj Gori*, Obod, Cetinje 1934, str. 63.

¹³ <http://www.rtcg.me/vijesti/izostreno/50377/bvojicic-za-knjaza-mediji-prosvetitelji.html>

¹⁴ Sredanović, str. 94.

de” 1982. iznosio je 22.000 primjeraka, da bi krajem te decenije i početkom poslednje decenije prošlog milenijuma (u periodu tzv. AB ili antibirokratske revolucije i uoči raspada SFRJ) “Pobjeda” za crnogorske prilike postizala zlatne tiraže - između 30 i 40 hiljada primjeraka dnevno, sve do pojave domicilne konkurencije (prvenstveno “Vijesti” 1997. i “Dana 1998. “), znatno redukovala prodajni tiraž.

Nakon Drugog svjetskog rata od dvadeset listova broj je pao na sedam, a časopisa na pet. Neravnomjerni razvoj štamparstva u Crnoj Gori se nastavio i u poslijeratnim godinama pa su novine varirale od osam do tri, a časopisi od tri do osamnaest naslova. U poratnim godinama najviše je bilo informativnih listova-četnaest, a većina njih je bila objavljena pod naslovom „Bilten“, onda kao „Vijesti“ i „Radio vijesti“. Koje su se veoma brzo ugasile, kao i njihovi prethodnici. Od velikog broja naslova časopisa i novina stalno je izlazilo samo nekoliko periodičnih izdanja, a to su: “Istorijski zapisi“ (od 1927. Zapisi), “Stvaranje“, “Prosvjetni rad“, a časopisi „Naša žena“ od 1944, “Titov pionir“ od 1950, “Omladinski pokret“, “Susreti“ i drugi časopisi prestali sa radom nakon višegodišnjih izdanja.

„Pobjeda“ je predstavljala svojevrsan crnogorski ljetopis političkih, privrednih, društvenih, kulturnih i sportskih događaja nekada socijalističkog a sada tranzicionog društva. Ne bavi se samo problemima u crnogorskom društvu već i važnijim događajima u svijetu. Nekada monopolistička pozicija jedina u štampi Crne Gore, ipak je uspjela da se održi i bude konkurencija novim dnevnim listovima, i to: “Vijesti“, “Dan“, “Glas Crnogoraca“, “Publika“, “Republika“. Takođe, pokrenuto je i dosta časopisa za kulturu i umjetnost, kao što su: “Stvaranje“, “Mostovi“, “Spone“, “Ovdje“, “Tokovi“ kao i mnogi drugi specijalizovani i stručni časopisi („Praksa“, Pravni zbornik“, “Poljoprivreda i šumarstvo“, “Geološki glasnik“, “Medicinski zapisi“, “Bibliografski vjesnik“, “Prosvjetni rad“...). U ovom periodu nastali su i časopisi radnih organizacija, a neka od njih su uspjela i da se sačuvaju i nakon procesa tranzicije, postičući tako višedecenijska izdanja, iako je poznato da su „ugašeni brojni pomenuti stručni, naučni i listovi za umjetnost i kulturu“ (Sredanović, str. 98). Ovo je period kada dolazi do gašenja omladinskih i studentskih listova, npr. „Omladinski pokret“, “Univerzitetske riječi“, “Studentske riječi“, a ugasio se i nedjeljnik „Komunist“ koji je izlazio i u obliku revije.

U periodu tranzicije, pojavljuju se stranački listovi, od kojih se prvi javlja na Cetinju, a štampalo se pod sarajevskim „Oslobođenjem“, pod nazivom „Liberal“. Potom i broj političko-informativne revije koja je pripadala Narodnoj stranci - „Ogledalo“. Ova dva lista su mijenjala periode izlaženja. Demokratska partija socijalista bila je izdavač časopisa „Profil“, koji je izlazio relativno kratak period. List „Svetigora“ predstavljao je „obraznik za vje-

ru, kulturu i vaspitanje“ u izdanju Crnogorsko-primorske mitropolije. Magazini koji su se ticali porodice i žene izlazili su veoma kratko - „Teuta“ i „Iva“. List „Naša žena“, koji je imao tri decenije dugu tradiciju, u novom milenijumu nastavio je da izlazi kao dio „Pobjede“ pod nazivom „Porodični magazin“, a od septembra 2001. godine izlazi kao mjesečnik. Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu „Matica“ izlazi redovno od 2000, u izdanju Matice crnogorske. Broj od šest dnevnih novina predstavljao je „ne samo medijski i ekonomski već i sociološki fenomen“. Iz izdavačke kuće koja štampa „Dan“, proistekla je i „Revija D“. Povremeno izlaze studentski list „Index“ i revija za politička i kulturna pitanja - „Istok“ čiji je predašnji naziv bio „Bumerang“. Mjesečnici kao što su „Sjutra“, „Onogošt standard“ i „Profit“ koji je bio prvi nezavisni ekonomski časopis ugašeni su „Republika“ predstavlja dnevnu novinu koja je počela da izlazi 2004, a mnogi je upoređuju sa „Publikom“ koja je iste godine prestala da postoji. Prvi nezavisni nedjeljnik u Crnoj Gori je „Monitor“ koji je počeo sa radom novembra 1990. „Prema podacima Instituta za medije Crne Gore prosječan tiraž dnevnih novina u ovoj republici iznosi oko 60.000 brojeva, što je u odnosu na broj stanovnika impozantna cifra, ako se ima u vidu da je prosječan broj strana po ovom tipu medija 38, a da jedan primjerak košta pola eura“. (Sredanović, str.100).

Radio Titograd počinje sa radom 1949. godine, proizašavši iz dotadašnjeg Radio Cetinja.¹⁵ Najstariji lokalni radio u Crnoj Gori je Radio Nikšić, koji je otpočeo sa radom 18. septembra 1973.¹⁶ Prvi privatni radio Elmag, otpočeo je sa radom 1994. godine. Početak crnogorske televizijske prakse se veže za 1964. godinu, kada je urađena prva TV reportaža, dok je do tada reemitovan zajednički jugoslovenski TV program, kao i signal italijanske RAI¹⁷

U periodu prve decenije XXI vijeka osnažen je rad postojećih i novih lokalnih štampanih glasila, poput: *Komune, More Montenegro, Kolašinskih novina, Novina Nikšića, Podgoričkih novina, Mozaika, Regionalnih novina, Pljevaljskih novina...* Takođe, osnovale su se i publikacije koje se tiču nauke o medijima, poput: „Medijski dijalozi“, „Medijska kultura“, „Medijska politika“.

3. Medijska legislativa

Crna Gora je početkom 90-tih godina XX vijeka uvela politički pluralizam, a u eri globalnog porasta značaja masovnih medija. Mediji, naročito televizija, imaju „trajniju“ i opštu, prije nego konkretnu i formalnu ulogu u formiranju stavova i pretpostavki neophodnih za učešće ljudi u društvenom

¹⁵ *Leksikon novinarstva*, Beograd 1979, str. 255.

¹⁶ Sredanović, str. 103..

¹⁷ *Knjiga medija Crne Gore*, Institut za medije, Podgorica 2002.

životu ali i u cilju promovisanja političke tolerancije i drugačijeg načina mišljenja.¹⁸ Crnogorski medijski normativni okvir u svojoj evoluciji od uvođenja višestranačja 90-ih godina prošlog vijeka pa do danas, obilježen je društveno političkim kontekstom, u kom je nastajao, te ništa manje i istorijsko-kulturološkim okolnostima kao determinantama ovog procesa. Bez potrebnog nivoa kulture ne može biti ni medija od povjerenja, ni povjerenja u medije, a samim tim ni rješavanja problema sa kojima se društvo suočava. Crna Gora je u poslednje dvije decenije kontinuiranim normativnim rješenjima i dijalogom sa medijskom zajednicom sebe svrstala u krug onih društava kojima napredna evropska medijska rješenja nijesu ni nepoznanica ni tabu tema.

Regulatorni okvir početka devedesetih godina, kao refleks arhetipa i percepcije nasleđa medijske politike, dominantno je generisan državnim nadzorom, ili preciznije rečeno političkim. Sa jakim otiskom aktuelnosti političkih pitanja toga vremena, mediji su suštinski i kvalitativno preživljavali tipičnu političko-kulturološku matricu postsocijalističkih društava, sa svim izazovima i problemima demokratija u stasavanju.

Proces izgradnje suštinski novog sistema javnog informisanja u Crnoj Gori počeo je donošenjem *Zakona o javnom informisanju iz 1993. godine*. Tim zakonom je stvorena pravna osnova za uređivanje ove oblasti u skladu sa tada dostignutim stepenom demokratizacije, a kompatibilno evropskoj praksi i iskustvima. Po prvi put tek tim zakonom jasno je propisano da svako fizičko i pravno lice, bez obzira na karakter svojine, može da osnuje javno glasilo. Na taj način otvorena su tri važna puta u pravcu evropskih standarda i to: *privatizacija medija, mogućnost stranih ulaganja i pojednostavljivanje postupka osnivanja javnih glasila*.

Period do 1998. godine, suštinski je koncipiran na osnovama monocentričnog medijskog sistema, sa dominantnom ulogom države u nadzoru i upravljanju nad državnim medijima. Snažna politička uloga u državnim medijima, reprezentovana je posredstvom-zastupništvom predstavnika parlamentarnih stranaka (shodno veličini) u organima, Upravnom odboru i Programskom savjetu državnog lista „Pobjeda“ i RTCG kao državne televizije. *Zakonom o javnom informisanju iz 1998. godine*, otklonjen je značajan dio nedostataka normativnih rješenja ranijeg zakona. U tom smislu, usvojen je suštinski novi način upravljanja u pravnim licima i javnim glasilima, čiji je osnivač Republika ili jedinice lokalne samouprave. Zakon o javnom informisanju od 16. februara 1998. godine koji je donijela Skupština Crne Gore, obezbjeđuje se i jamči sloboda javnog informisanja.¹⁹

¹⁸ Politička tolerancija bi bila nivo do kojeg je pojedinac voljan da dozvoli da se neprimjerna mišljenja ili ideje diskutuju, štampaju ili propagiraju - R. Hajneman, *Uvod u političke nauke*, CID, Podgorica, 2004, str. 121.

¹⁹ *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 4, Podgorica, 18.02.1998. str. 2.

Jedan od glavnih pravaca reforme medijskog sistema ovog perioda je temeljna promjena pozicije, načina rada i kontrole državnih medija koji se transformišu u javne servise, odnosno medije u službi njihovih slušalaca i gledalaca. U svemu tome, utvrđivanje stavova građana prema kontroli nad medijima najvažniji je element za sagledavanje njihovog ukupnog odnosa prema medijskoj sferi. Dakle, država Crna Gora u ovoj fazi razvoja sistema javnog informisanja favorizuje pravo građanina u odnosu na medijski sistem. U istom periodu (1997.-2000.) zabilježen je i najveći upliv stranih donacija u oblasti medija u Crnoj Gori - otprilike oko petsto hiljada eura godišnje.²⁰

Prihvatanjem *Povelje o slobodi medija*, usvojene na regionalnom stolu Pakta stabilnosti za jugoistočnu Evropu 8. juna 2000. godine u Solunu, državni organi Republike Crne Gore su se obavezali da preduzimaju kontinuirane normativne, institucionalne i političke inicijative u okviru kojih će se garantovati i unapređivati sloboda medija, podržati razvoj profesionalnog novinarstva i obezbijediti sveobuhvatna transformaciju elektronskih medija u Republici u skladu sa međunarodnim standardima. Status ranog korisnika Pakta stabilnosti za jugoistočnu Evropu, Republika Crna Gora je koristila za prezentaciju stanja i projekata iz domena medija. Upravo zbog toga Evropska agencija za rekonstrukciju i Savjet Evrope 14. avgusta 2000. godine potpisali su Zajedničku inicijativu na prilagođavanju zakonskog okvira u oblasti medija u Crnoj Gori. Osnovni cilj inicijative bila je potpuna i izvodljiva reforma medijskog sistema u pravcu stvaranja uslova za formiranje slobodnog medijskog prostora kao osnovnog mehanizma za intenziviranje demokratskih procesa u Republici Crnoj Gori. Njen rezultat je usvojeni set medijskih zakona koje čine: Zakon o medijima, Zakon o radio-difuziji i Zakon o radiodifuznim servisima "Radio Crne Gore" i "Televizija Crne Gore". U savremenom dobu, iskristalizovali su se jasni principi i načela uslova za postojanje javnog servisa.²¹

Polovinom avgusta 2003. godine nova Zajednička inicijativa je potpisana između Savjeta Evrope i Evropske agencije za rekonstrukciju kojom se praktično nastavlja rad u daljem unapređenju zakonodavstva u oblasti medija u Crnoj Gori i njegovoj primjeni. Usvajanje pomenutih zakona iz Prve inicijative predstavlja važan korak u pravcu prilagođavanja crnogorskog zakonodavstva standardima Savjeta Evrope, ali kao što je navedeno u Akcionom planu koji je usvojio Sekretarijat za informacije Vlade RCG u decembru 2002. godine „ostaje još mnogo otvorenih pitanja“. Upravo tim planom se rukovodio i tim Savjeta Evrope i Evropske agencije za rekonstrukciju koji

²⁰ Grupa autora, *Medijska spoticanja u vremenu tranzicije*, Media plan institut, Sarajevo, 2005, str. 46.

²¹ Dejid Mek Kvin, *Televizija*, Clio, Beograd 2000, str. 268.

je izradio program aktivnosti ove dvije organizacije, u pravcu unaprijeđenja medijskog sistema u Crnoj Gori.

Istorijsko-civilizacijski otklon od monocentrističke medijske kulture i državnog paternalizma obilježila je medijska reforma iz 2002.godine. Suština i dubina ovog reformskog zahvata postavila je u srž problema, tj. njihovog rješavanja najvažnija pitanja po razvoj i kreiranje ambijenta rada masovnih medija. Rolend Lorimer masovne medije definiše kao društvene institucije koje funkcionišu unutar određenih pravila i medijske politike.²² Džon Strit je decidan, ističući da javni servis utiče na svoju publiku kao na građane koji imaju različite ukuse i interese, informišu ih, zabavljaju i obrazuju. Dok sa druge strane, privatni, komercijalni mediji na svoju publiku utiču kao na potrošače.²³ U cilju garancija nezavisnog ambijenta za rad medija izmjenom Krivičnog zakonika kao mjere iz Akcionog plana praćenja sprovođenja preporuka iz Mišljenja Evropske komisije – oblast medija „*Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika – Dekriminalizacija klevete*“ od 22.juna 2011.godine dekriminalizovana je kleveta u medijima, čime se Crna Gora svrstava među rijetke zemlje koje su na ovakav način normativno regulisale ovu materiju. Javnost je ovu izmjenu ispratila oprečnim komentari-ma, upozoravajući da je sloboda rijetko praćena odgovornošću, ličnom, moralnom, profesionalnom i normativnom.

U kontekstu isticanja značaja medija i odnosa s javnošću, neophodno je istaći zapažanje S.Bleka da treba praviti razliku između odnosa s javnošću, kao integralnog dijela državne administracije i modernog koncepta kao discipline menadžmenta.²⁴ Ističe se, da su masovni mediji oduvijek bili namijenjeni prvenstveno onima koji nisu direktno rukovodili društvom.²⁵

Saglasno Zakonu o radio-difuziju 2003. god. osnovana je Agencija za radio-difuziju (od 2008.godine Agencija za elektronske medije) kao organ nadležan za regulaciju sektora radio-difuzije. Agencija je pravno odvojena i nezavisna od državnih organa i svih pravnih i fizičkih lica koja se bave djelatnošću proizvodnje, prenosa i emitovanja radio i televizijskih programa. Agencijom upravlja Savjet Agencije, a ovlašćeni subjekti za imenovanje su: Crnogorski Pen centar; Univerzitet Crne Gore; Asocijacije emitera u Crnoj Gori, izuzev asocijacija javnih radio-difuznih servisa; Nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda; Nevladine organizacije iz oblasti medija. Član Savjeta Agencije svoju dužnost obavlja samostalno, po sopstvenom znanju i savjesti, u skladu sa zakonom.

²² Rolend Lorimer, *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd 1998, str. 63.

²³ John Street, *Masovni mediji, politika i demokratija*, FPN, Zagreb 2003, str. 82.

²⁴ Sem Blek, *Odnosi s javnošću*, Clio, Beograd 1997, str. 200.

²⁵ Emil Vlajki, *Igre društvenog komuniciranja*, Ideje, Mladost, Beograd 1984, str. 136.

U cilju jasnijeg regulisanja medija, medijskog vlasništva, sloboda i medijske legislative, inspirativne su i teorijske postavke teoretičara medijske sfere poput: A.Nuhanovića²⁶, Dž.Kina²⁷ i K.Jakubovica.²⁸ Institucionalne poslove iz oblasti normativnog uređenja medijskog sistema shodno medijskoj reformi iz 2002.godine i načinu rada i organizaciji organa državne uprave vrši Ministarstvo kulture – Sektor za medije. Prethodni period institucionalno je bio definisan normativno-regulatornom ulogom Sekretarija za informisanje Vlade Crne Gore.

5. Zaključak

Pošto su mediji nerazdvojni dio društva, njihov razvoj, problemi, izazovi i vizije, u krajnjem su manje-više refleksi opštih odlika crnogorskog društva - demokratskih, istorijskih, političkih, civilizacijskih i ekonomsko-socijalnih. Istorijsko-političko-socijalni ambijent tranzicionog perioda obilovao je najširim reperkusijama i javnim sučeljavanjima koja su pratila Crnu Goru u njenoj državno-političkoj evoluciji i periodu iskušenja od raspada SFRJ, preko statusa republike u SRJ i državnoj zajednici Srbija i Crna Gora do obnavljanja nezavisnosti 2006.godine. Karakter tih antagonizama, interesa i moći, te divergentnih normativnih pristupa medijskoj politici, za vrijeme državnog zajedništva (SRJ i Srbija i Crna Gora) reflektovao se na crnogorski medijski praksis. Period od referenduma 2006. pa do danas, strpljivo i uporno, se od strane države a u cilju priključenja evropskim medijskim vrijednostima koristi za implementaciju iskustava i rješenja primjerenih građanskom karakteru države. Jedan od glavnih pravaca reforme medijskog sistema, usklađenog sa evropskim standardima, čiji je normativni redizajn otpočeo 2002.godine jeste temeljna promjena pozicije, načina rada i kontrole državnih elektronskih medija koji se transformišu u javne radiodifuzne servise, kao i deregulacija medijske politike na osnovama institucionalne pozicije nezavisnog regulatora za elektronske medije i principa samoregulacije, kao svrhovitog supstituta mjerama državne medijske regulacije.

²⁶ Asad Nuhanović, *Demokratija, mediji, javnost*, Promocult, Sarajevo 2005, str. 153.

²⁷ Džon Kin, *Civilno društvo*, Filip Višnjić, Beograd 2003, str. 206.

²⁸ Karol Jakubovic, *Lovebirds, The Media, the State and Politics in Central and Eastern Europe*, The Public, 1995. str. 75-91.

Zeljko RUTOVIC

HISTORY OF PRINT MEDIA AND MEDIA POLICY
IN MONTENEGRO

Summary

In the past twenty years, the issue of media freedom was the topic that caused the sharpest legislative and public debate that is often attended by totally opposing and irreconcilable and benchmarks. Historical-social cultural situation of the analyzed period, significantly influenced and determined the character of the media writing in Montenegro. It remains the paradigm that without the necessary level of democratic-civil culture there can be media trust, and neither trust in the media, and consequently nor solving problems society is facing. Media reform is indeed the fight for free public and free citizens. The new institutional framework (the independent regulator, deregulated media system, support for self-regulation, the acceptance of the European Court of Human Rights ...) is identified in the final and positive reports of the European Commission, dedicated to fulfillment of obligations in the field of harmonization of the national legal system with the European legal framework. General social changes, and comprehensive reforms, which the historical development following our country, have taken a toll on this important segment of society - the media.